

Lietuvių vertimo teorijos užuomazgos

Vertimo teorija turi įvertinti visas mūsų laikais praktikuojamas vertimo rūšis ir žanrus, atskleisti jų tarpusavio ryšius ir santykius. Jos uždavinys — išaiškinti vertimo veiklos esmę, sukurti teorinį vertimo modelį, kuris apimtų ir bendrąjį ekvivalentišumo sąvoką, ir teksto atkūrimą kita kalba. Kai nėra tokios teorijos, netiksliai interpretuojami žinomi faktai, painiojamos taisyklės su bendrais dėsningumais. Išryškinti ir nustatyti bendrumai kiekviename vertimo veiklos bare, nepaisant kalbų struktūrų, žanrų, kūrinio formos ir kitų įvairumų, ir sudaro šios teorijos objektą.

Vertimo kritika labiausiai reikalina skaitytojui ir vertėjui. Skaitytojui ji turi pasakyti nešališką nuomonę apie vertimą. Vertėjui ji padeda laiku išvengti netikslumų, klaidų, išsiaiškinti nukrypimus nuo meninių ir istorinių faktų, nurodo priežastis, nulėmusias vieną ar kitą neteisingą teksto interpretaciją.

Visiems, kas bent kiek susiduria su vertimais, nuo seno aktualios dvi problemos: originalo kalbos santykis su vertimo kalba ir vertimo kalbos santykis su bendrinės kalbos normomis. Nemažai dėmesio vertimo kritikai ir turi skirti šiemis klausimams.

Vertimų recenzijose, kritiniuose straipsniuose ir mokslo darbuose reikia vengti vienpusiškumo. Jokiui būdu negalima remtis vien tik negatyviais pavyzdžiais. Dėra vertimą išsamiai charakterizuoti, aiškiai nurodyti, ar vertėjas sugebėjo išsaugoti tokią pačią nuotaiką ir tą savitumą, kurie tokie ryškūs originale. Dabar vertimo kritikoje jau nebepakanka remtis vien literatūriu ir lingvistiniu pagrindu, reikia ir psichologinio, psicholingvinio, estetinio, filosofinio, etninio, o gal net ir semiotinio požiūrio.

Tačiau be praeities, be to, kas jau padaryta seniau, nė viename moksle neišsiverčiama. Tad ir čia norima

žvilgtelėti bent į kai kuriuos teorinius ir kritinius vertimo momentus ankstesnėje mūsų spaudoje, parodančius, į ką daugiausia sutelkiamas dėmesys, kokiomis kryptimis rieda teorinė ir kritinė mūsų vertimo mintis.

*

Vertimo teorijos pirmųjų užuomazgų galima rasti D. Kleino giesmyno pratarmėje (1666), G. Ostermejerio gramatikoje (1791) ir giesmynų istorijoje (1793), K. G. Milkaus gramatikoje (1700), L. Rézos lietuviškos biblijos istorijoje (1816), K. Donelaičio „Metų“ įvade (1818) ir kitur. Šiuos ir daugelį kitų šaltinių reikėtų moksliškai ištirti ir apibendrinti, nes be jų neįmanoma kiek giliau ir nuodugniau pažinti mūsų vertimo istorijos, ypač vertimo kritikos raidos.

Pažymėtinų teiginių, turėjusių neabejotiną reikšmę ir įtaką vėlesniųjų laikų vertimų kokybei, randame V. Kudirkos recenzijoje apie A. Kaupo išverstą lenkų rašytojo Blizinskio komediją „Žentas parodai“¹. Čia keliami reikalavimai vertėjui: „Vertikui priderėjo atminti tos tiesos: 1) kad lietuviai, kalbėdami tarp savęs lietuviškai, turi būtinai vartoti lietuvišką kalbą; 2) kad kiekviena kalba turi savo ypatingus išsireiškimus, kurie nesiduoda versti žodis į žodį, nėsa kartais išeina visai ne ta prasmė arba suvis nieko neišeina. Jeigu da vertikas nepergerai išsimiklinęs nė savo kalboje, nė toje, iš kurios verčia, tad išeina kartais kalbos baidyklys“². Kudirka tų teiginių plačiau neaiškina, nepagrindžia, o tik pabrėžia vertimo kalbos reikšmę. Tuo metu tokie akcentai buvo gana svarbūs.

Lietuvių literatūrai vis labiau brėstant ir tolydžio įgaunant didesnę reikšmę visuomeniniame gyvenime, teorinių apibendrinimų ir vertimų kritikos buvo palyginti mažoka. Gausėjantys vertimai paprastai buvo nerecenzuojami, o jei recenzuojami, tai aptarimas būdavo pa-

¹ Žr. Kuosaitė E. Užsienio rašytojų prozos kūrinių vertimai į lietuvių kalbą (1880—1905).—Literatūra, 1958, XXIV (1), p. 110.

² Varpas, 1898, Nr. 4, p. 58—59. Taip pat kn.: V. Kudirkos raštai. Tilžé, 1909, t. III, p. 52.

viršutiniškas, be platesnio originalo ir vertimo kalbos teksto nagrinėjimo. Viename kitame periodikos straipsnyje kartais būdavo ginčijamasi dėl vertimų atrankos ir leidimo reikalų, paminimi veikalai, kuriuos vienas ar kitas rašytojas išvertęs, ir maždaug taip nusakomas vertimų įvertinimas: nebargas, geras ar vidutinis. Aiškiai matoma stilistinės, kalbinės, literatūrinės vertimų analizės stoka, taip pat trūksta jų reikšmės ir ryšio su originaliąja kūryba apibendrinimo.

Bene daugiausia dėmesio praeities rašytojų grožinės literatūros kūrinių vertimams skyrė J. Tumas. Straipsnyje apie S. Dagilio vertimus jis palankiai atsiliepia apie A. Mickevičiaus „Konrado Valenrodo“ vertimą. Recenzentas pakritikuoja kuriuos ne kuriuos P. Armino, J. Mačio-Kékšto vertimus. „Lietuvių literatūros paskaitose“ girdia A. Kriščiukaičio vertimus už gerą kalbą ir stilių. Vertimų J. Tumas plačiau su visu lietuvių literatūros procesu ir raida nesusieja, dažniau tenkinasi atskirais vertėjų darbais³.

Anų laikų vertimus tobulinti, teorinę ir kritinę mintį skatinti nemaža padėjo lietuvių literatūrinės kalbos normintojas Jonas Jablonskis. Gyvu žodžiu, straipsniais, recenzijomis ir savo paties vertimais jis valė ir gražino verstinės literatūros kalbą, atsidėjęs tobulino lietuvišką žodį. Jau yra pasirodės vienas kitas straipsnis apie kalbininko nuopelnus verstinei literatūrai⁴. Šiek tiek plačiau jo verstinius darbus, lingvistinę jų kryptį ir svarbiausius vertimo principus bei vertimų bibliografiją yra paanalizavęs D. Urbas⁵. Tokia graži, bet pernelyg kukli ižymaus mūsų kalbininko verstinių darbų apžvalga vis dėlto neleidžia tvirtinti, jog sąziningai, nuovokiai ir rūpestingai atlikti vertimai ir jo teikiami vertimo principai

³ Kuosaitė E. Užsienio literatūros kūrinių vertimai į lietuvių kalbą (1880—1905). Kand. disert. (rankr.), p. 3—5. V., 1958.—V. Kapsuko un-to mokslo b-ka.

⁴ Vasiliauskaitė S. J. Jablonskis — frazeologinių junginių vertėjas.— Pergalė, 1970, Nr. 3, p. 154—157.

⁵ Urbas D. J. Jablonskis ir verstinė literatūra.— Kalbotyra, 1962, t. V, p. 13—26.

užtektinai ištyrinėti. Tuo labiau kad A. Piročkino dvitomėje monografijoje⁶ šių dalykų irgi nerasime.

Šalia to, minėtinis žurnalo „Gimtoji kalba“ pastangos. Didoką straipsnį vertimų klausimais šiame žurnale išspausdino Sofija Čiurlionienė. Autorė guodžiasi, kad vertciama paskubomis ir ieškoma tokią knygą, kurių reikalauja prastas skonis. Netgi įdomesnės knygos išverstos nerūpestingai. Jai daugiausia knieti anuometiniai bendrieji vertimo principai, kitaip tariant, reikalavimai vertėjui, suminėti Kudirkos: gerai mokėti originalo kalbą, suprasti subtiliausius jos atspalvius, jausti gimtają kalbą, lavinti savo skoni ir versti iš originalo⁷. Tačiau tarpinė kalba, kurios buvo raginama atsisakyti beveik prieš 50 metų, ligi šiol nenustojo aktualumo.

Verčiant iš originalo, Čiurlionienė pataria po ranka turėti tą patį veikalą kitomis kalbomis, kad būtų galima palyginti, kaip kitiems vertėjams pasisekė rasti priemonių sunkesniams posakiui, sudėtingesniams vaizdui atkurti. Ypatingą reikšmę autorė teikia originalo kalbos ritmui, veikalo nuotaikai. Atkuriant šią nuotaiką, kaip tik pasirodo vertėjo sugebėjimai. Užtat teisingai rašytoja vertimą laiko menu, reikalaujančiu iš vertėjo talento, kalbos jausmo ir gero skonio.

Nauja mintis straipsnyje yra ta, kad vertėjas savo darbą duotų kitiems, labiau nusimanantiems patikrinti, pakritikuoti, nurodyti silpnasias vietas, kurias vėliau galima išlyginti, ištaisyti ir tik tuomet atiduoti vertimą spaudai. Toks požiūris primena ne per seniai amerikiečių kalbininko J. Naidos pasiūlytą vertimo kokybės kontrolės būdą — vertimą pats skaitytojas įvertina. Tik Čiurlionienė, rodos, bus dar geriau patarusi: vertimą skaitytojui tikrinti prieš knygą spausdinant. Dabar toks pasiūlymas retkarčiais iš dalies įgyvendinamas, kai leidyklos vertimus duoda recenzuoti. Recenzentai vertėjo darbą išanalizuoją ir įvertina, nurodo klaidas, kurios ištaisomos arba kūrinys iš naujo verčiamas. Kartais vertimų rank-

⁶ Piročkinas A. Prie bendrinės kalbos ištakų. V., 1977; J. Jablonskis — bendrinės kalbos puoselėtojas. V., 1978.

⁷ Čiurlionienė S. Apie vertimus.— Gimtoji kalba, 1933, Nr. 2, p. 17—20; Nr. 4, p. 51—53; Nr. 8, p. 115—117.

raščiai apsvarstomi oficialiuose posėdžiuose ar šiaip specialistų susitikimuose.

Ankstesnieji darbai apie vertimus nebuvo pateikę nei istorinio, nei teorinio, nei kritinio mūsų vertimų apibendrinimo. Tačiau ir šiandien dar negalime susidaryti išsamaus, aiškaus ir vientiso vaizdo, kokias kliūtis turėjo nugalėti mūsų vertėjai, kokias vertimo principais jie vadovavosi, kaip jie dirbo, kad lietuviškai galėtume skaityti Homerą, Stendalį, Heinę, Hemingvejų, Dostojevskį, Rainį, Reimontą, Moemą, Šekspyrą, Rustavelį, Mickevičių ir daugelį kitų pasaulinių autorių. Taigi beveik visi laikotarpiai dar laukia vertimo istorikų ir kritikų.

*

Geriau apžvelgti vien pastarųjų trijų keturių dešimtmecio teorinę ir kritinę vertimo literatūrą nelengva. Pirmiausia, nėra parengiamujų darbų. Antra, stinga šios srities bibliografijos. Pagaliau neturime nei specialių mokslo darbų, skirtų vertimo kritikai, verstinių knygų analizei. Tačiau ten išbarstyta teorinių ir kritinių minčių pasitaiko nemaža, tik jos neapibendrintos, nesusumuotos.

Paprastai kiekviena epocha nulemia tam tikrą originaliosios literatūros stilų, suteikia tam tikrą kryptį.

Nuo ketvirtrojo mūsų amžiaus dešimtmecio tiek vertėjų darbo, tiek verstinės knygos leidimo sąlygos iš esmės pasikeitė. Išitvirtinus realistinė originalioji lietuvių literatūra atitinkamai pakreipė mūsų vertėjų darbus. Tačiau ir dabar recenzijose dar jaučiamas brandžių, tikrų teorinių samprotavimų stygius. Apsiribojama bendromis pastabomis: vertimas geras, blogas, o kartais niekam tikės. Be kada ne kada pasitaikančios vienos kitos vokiečių mokslininkų teorinės minties, nuo ketvirtrojo dešimtmecio pabaigos lietuvių teorinei vertimų minčiai daro įtaką tarybiniai rusų mokslininkai. Štai žurnale išspaustintas P. Cvirkos išverstas teorinis straipsnelis su prieirašu, kur skaitytojams pristatomas rusų autorius ir vertimų tyrinėtojas Kornejus Čiukovskis ir siūloma susipažinti skaitytojams ir vertėjams su jo mintimis bei pastabomis

apie vertimus⁸. Pirmaisiais tarybiniais metais naujieji mokslo teiginiai Lietuvoje sukėlė smarkoką diskusiją, davusią tam tikrą postūmį lietuvių vertimo teorijai ir apskritai verstinei literatūrai. Jei vertimą, pasak vokiečių vertimo tyrinėtojo A. Kurelos, galima laikyti visuomeniniu procesu, visuomeninės komunikacijos ir tarpusavio informacijos priemone, jungiančia kultūras ir žmones, lygiai tą pat galima tarti ir apie vertimo teoriją.

Tiek verstinių knygų skaičiumi ir kokybe, tiek paklausa tokiai literatūrai, tiek vertimo teorijos požiūriu 1940 metai mūsų verstinėje literatūroje buvo ryški riba, o darbą po 1945 m. galima laikyti jau tikru kiekybiniu ir kokybiniu šuoliu. Tą šuolį rodo Lietuvos TSR knygų rūmų duomenys. Mūsų respublikoje 1945—1972 m. iš vieno išleista 1736 broliškų tarybinių literatūrų knygos 21 413 700 egz. tiražu. Mūsų literatūrą 1940—1974 m. į TSRS tautų kalbas vertė apie 1400, į užsienio šalių kalbas 350 žmonių.

Pasikeitus visuomeninėms formacijoms, keitėsi teorių principai, dėsniai ir pagrindai, kuriais remėsi ir vadovavosi verstinių knygų leidėjai. Pakitusius anotometorinius samprotavimus neblogai atspindi vienas kitas straipsnis, kur daugiausia perteikiamas svarbiausios 1936 m. (II leid.) Tarybų Sąjungoje pasirodžiusios K. Čiukovskio knygos „Vertimo menas“ mintys⁹. Čia pabrėžiama, kad vertėjui privalu mokėti ne tik originalo vertimo kalbas, bet dar reikią daugybės kitų žinių. Iškeliamas tuo metu aktualus reikalavimas vertėjui — kuo tiksliau per teikti originalo stilių, nuotaiką ir autoriaus temperamentą. Tokie dalykai nė kiek ne mažiau turėtų rūpėti ir šiandien. O tuo metu, kai vertimuose neretai pasitaikydavo pažodinio, mechaninio vertimo atvejų, tokie teiginiai iš tikrujų buvo itin svarbūs.

Buvo linkstama manyti, jog vertimas negali būti geras, jei verčiamojo autoriaus ir vertėjo talentai ir tem-

⁸ Čiukovskis K. Vertimai ir vertėjai.— Dienovidis, 1938, Nr. 5, p. 231.

⁹ Radauskas H. Dailiosios literatūros vertimo menas Tarybų Sąjungoje ir LTSR-oj.— Raštai, 1940, Nr. 1, p. 111—115; Nr. 2, p. 254—258.

peramentai skiriasi arba jei vertėjas su autoriumi priklausą priešingoms pasaulėžiūros atžvilgiu visuomeninėms grupėms. Tačiau literatūros istorijoje apstu pavyzdžių, kai vertėjų pasaulėžiūra, psichika, skonis, istorinės sąlygos visiškai skiriasi nuo originalo autorių pasaulėžiūros, psichikos, skonio, o vis viena literatūrą jie yra praturtinę daugybe labai gerų vertimų. Apie tai ne kartą yra kalbėjęs P. Antokolskis, M. Rylskis, E. Matuzevičius ir kt. įvairiuose pasitarimuose vertimų klausimais ir spaudoje.

Viename iš to meto straipsnių užsimenama apie vertėjo pasirengimą savo darbui. Antanas Venclova trumpai išdėsto, ko reikia kiekvienam vertėjui prieš pradedant versti: „Vertimas iš vertėjo reikalauja ne tik laisvai valdyti poetinę techniką ir būti ne tik paviršutiniškai pažystamam su verčiamuoju tekstu. Kiek galima giliau išstudijuoti verčiamą autorių, jo epochą, verčiamoją kūrinio idėjinį-tematinį turinį, smulkiau pažinti visas kūrinyje esančias realijas, išstudijuoti verčiamojos veikalo poetinę techniką aš laikau kiekvienam rimtam vertėjui *conditio sine qua non*¹⁰. Čia jau matyti mokslinis požiūris į vertimą. Taigi paties vertėjo profesijos samprata plečiasi, rimtėja.

Šį klausimą spaudoje dar nagrinėjo Pranas Povilaitis. Pasak jo, vertėjas ne tik turės pažinti abiejų kalbų morfologiją, sintaksę, leksiką ir frazeologiją, bet ir gerai suprasti abiejų kalbų sistemų santykį; jis turi kiekvienu atveju rasti savo kalboje atitikmenį originalo kalbos žodžiui ir sakiniui. Vadinas, vertėjui reikia ne tik tobulai praktiskai mokėti abi kalbas, bet ir žinoti jų panašumus ir skirtumus. Ir ne vieną kitą detalę, ypatybę, o pačias kalbų sistemas. Nesupratę kalp reikiant žodžio, saknio prasmės, negalėsim teisingai pertiekti veikėjų charakteristikos, autoriaus sukurtų vaizdų, kūrinio dvasios, kolorito. Ritmo pertiekinimas taip pat nėra trečiaeilės svarbos dalykas. Tačiau visa tai neateina savaime. „Vertimas reikalauja iš vertėjo didelio pasiruošimo, gabumo,

¹⁰ Venclova A. Kai kurie Puškino poezijos vertimo klausimai.—Kn.: Puškinas ir lietuvių literatūra. V., 1950, p. 95—96.

kartais tiesiog talento. Vertėjas neturi užmiršti, kad jam pačiam reikia nuolatos lavintis, prusti. Jis turi tolydžio studijuoti, gerai pažinti tos epochos literatūrą, kurios autorių jis verčia ar numano versti. Vertėjas, ypač senesnių tekstu, tam tikra prasme turi būti ne tik literatas, bet ir mokslininkas. Pagaliau vertėjas turi <...> suprasti tą gadynę, kuri jo verčiamame veikale vaizduojama, nes kitaip jis rizikuoja nesuprasti visos eilės dalykų ir suklaidinti skaitytoją. Štai ypač liečia praeities literatūrą. Vertėjas, prieš pradédamas darbą, turi iš pagrindų susipažinti su verčiamojo kūrinio idėja, stiliumi, su visais autoriaus technikos savotiškumais.”¹¹

Įvairių nuomonių būta dėl originalo sintaksės perteklimo vertimuose. Kurie ne kurie vertėjai ypač griežtai laikydamiesi tokios tvarkos: kiekvieną originalo sakinių būtinai turi atitikti ir vertimo sakiny. Skaldyti sakinius seniau būdavo didžiausias nusikaltimas. Lietuvių mokslineje literatūroje apie vertimus šie dalykai beveik netyrinėti. Tačiau nesunkiai pastebésime, jog vertėjai savo praktikoje ilgus sakinius kartais pertvarko. Vertimo teorijoje tatai vadinama sakinių skaidymu, arba sintaksiškais transformais. Suprantama, kad neįmanoma tiksliai atkurti visų kitos kalbos niuansų. Svarbiausia — prasme, nuotaika, poveikis.

Gal įvairiai buvo žiūrima į vertėjo individualybę. Vieni tvirtino, jog vertėjas mūsų laikais turi išmokti imituoti svetimus gestus, intonacijas, pozas, manieras, turi užmiršti savo „aš“. Doc. E. Kuosaitė ši klausimą mégina aiškinti istoriškai. Pasak jos, XIX a. pabaigos vertėjams ne tiek svarbu buvo supažindinti skaitytojus su verčiamo autoriaus kūryba, kiek, remiantis originalu, pagvildenti tuometinėmis Lietuvos sąlygomis aktualius klausimus, reikštį savo paties pažiūras ir mintis. Užtat verčiamieji grožinės literatūros kūriniai būdavo neretai perdīrbami ir pritaikomi laiko dvasiai, anuometiniams poreikiams. Dabar verstinė knyga yra ne vien kitos tautos grožinės literatūros veikalas, bet ir tam tikras dokumentas,

¹¹ Povilaitis P. Kelkime grožinės prozos vertimų lygi.— Literatūra ir menas, 1950, kovo 19.

atspindis vaizduojamos šalies papročius, gyvenimo būdą, žmonių mąstysenos savitumus. Vadinas, dabar ypač svarbu perteikti autoriaus individualybę, turinčią daugybę savitų, nepakartojamų bruožų, kurių dėka skaitytojas susipažsta su kitos tautos dvasios lobais, istorija, kultūra, buitim.

Panašiai šia tema buvo kalbama ir tarptautiniame vertimo specialistų simpoziume „Nauji vertimo teorijos laimėjimai“ (Maskvoje, 1978 spalio 23—25).

Pas mus be reikalo vienas kitas vertėjas dar laiko si klaidingos nuomonės: „...vertime meninė vertėjo individualybė būtinai turi būti akivaizdi. Tikra meninė vertėjo individualybė teisingai ir visai teisėtai pasireiškia, jeigu žmogus, skaitydamas išverstą knygą, tolydžio pagalvoja apie vertėją, tolydžio prieina išvadą, kad talentingai išversta, kad menininko išversta. Gerai išversta knyga tik tada, jeigu skaitytojas niekaip negali atsigérėti ne tik pačiu kūriniu, bet sykiu ir vertėjo darbu, menine vertėjo individualybė“¹².

Prieš pusšimtį metų toks požiūris gal ir būtu buvęs pateisinamas, o šiandien tai prieštarauja mokslinei tiesai, dokumentiškumui ir tikslumui. Dar V. Belinskis rašė: „Getės vertimuose mes norime matyti Getę, o ne jo vertėją; jei net pats Puškinas verstu Getę, iš jo pareikalautume, kad jis parodytų Getę, o ne save“. Ne ką kita teigia ir įžymusis „Iliados“ vertėjas į rusų kalbą N. Gnedičius: vertėjas turės be atvango kovoti su savo dvasia, su savo vidine jėga, reikią negailestingai žaboti jos laisvę. Vertėjo individualybė vertime tepasireiškia savita žodžių, sakinių atranka, tik jam būdinga mąstymo išraiška, estetine-filosofine samprata. Norėtų ar nenorėtų vertėjas, kiekvienas sakiny, kiekviens jo išversta frazė jis patį paliudys, atspindės, išgirs. Geriausias verstinis kūriny tas, kur skaitydami nejaučiame, jog čia vertimas.

Kartais pasigirsta abejonių, ar iš viso įmanomi adekvatūs — ypač poezijos — vertimai. Tokios abejonės buvo mėginamos ir teoriškai grįsti. Čia minėtinės vienos

¹² Drazdauskas V. Vertėjo pastabos.— Literatūra ir menas, 1969, vasario 11.

diskusinis straipsnis, paskelbtas pirmaisiais tarybiniais metais¹³. Jo autorius, išdėstęs vieną kitą vokiečių mokslininko R. Leplos mintį apie vertimo rūšis, pacitavęs tarybinio vertimo kritiko A. Smirnovo tikslaus vertimo apibréžimą, perfrazavęs vieną kitą G. V. Leibnico posakį, rimtai suabejoja meninio vertimo galimybėmis. Ši neišverčiamumo teorijos dvasia ir nūnai kartais dar atgyja užsienio mokslininkų darbuose (L. Vaisgerberio, B. Vorfo ir kt.). Lietuvoje šios teorijos šalininkai susilaukė negailetingos kritikos. Antai A. Churginas yra rašęs, kad tokiai samprotavimais vien stengiamasi „pridengti savo nenusimanymą, ignoranciją, nepasiruošimą, o dažnai ir tiesiog apsileidimą, nesąžiningumą“¹⁴. Toliau teigiama jo mintis gana artima šiuolaikiniams vertimo principams. Juk iš tikrujų, „jeigu nukenčia autoriaus stilius, tonas, ritmas, jo įvaizdžiai, jo minčių reiškimo būdas, jeigu iškraipoma jo tikroji socialinė ar meninė prigimtis,— tuo atveju vertimas nebepataisomas, jis esti beviltiškas“. Čia akcentuojamas svarbus bendrasis vertimo teorijos principas: vertėjas turi perteikti autoriaus individualų stilių, jo toną, ritmą, įvaizdžius, psichologinę minčių tékmę ir meninę prigimtį. Šis teiginys to laiko teorinės raidos tarpsnyje buvo žingsnis priekin, naujas vertimo teorijos žodis.

Vertimo principai, sąvokos ir terminai neišvengiamai kinta. Tiktai lietuvių kritinéje literatúroje maža apie tai rašoma, todél šią kaitą sunku pastebeti. Teorinės mintys spaudoje dažnai reiškiamos fragmentiškai, labiau konstatojamos, negu pagrindžiamos, nors praktikoje reikala vimai vertėjui grieztéja, ir jų atsiranda kaskart daugiau. Stai, pavyzdžiu, 1941 m. LTSR valstybiné leidykla Kau ne išleido rankraščio teisémis nedidelę brošiūrélę „Naujiems vertėjų kadrams. Medžiaga vertėjų registracijai“, kurios pradžioje pateikta dešimt „Gero vertimo ypatybų“. Jos pagal žodžio vartojimą ir funkciją apima kone visus žanrus: septynios skirtos grožinės literatūros

¹³ Jocaitis V. Literatūrinį vertimų klausimu.—Tarybų Lietuva, 1940, spalio 8.

¹⁴ Churginas A. Vertimo menas seniau ir dabar.—Tarybų Lietuva, 1940, spalio 15.

kūriniams, dvi poeziros, viena — publicistinio, mokslinio ir kitokio pobūdžio vertimams. Tai pirmą kartą lietuvių spaudoje glaustai išdėstyti reikalavimai vertėjui. (Ligi tol vertėjas dirbdavo, pasikliaudamas nuovoka ir išsilavinimu, daugmaž remdamasis tuometiniu literatūrinės kalbos lygiu.) Šios „gero vertimo ypatybės“ ir toliau brošiūroje išspausdinti tekstai liudija, jog leidinukas skirtas vertėjams iš rusų į lietuvių kalbą. Tačiau dėl tų reikalavimų bendrumo jis tiko vertėjams iš visų kalbų (specialios teorinės literatūros atskiroms kalboms nė nebuvo). Čia vertėjo darbo laukas nurodomas jau ne vien tik abstrakčiomis sąvokomis, o konkrečiau nubréžiamos tam tikros ribos. Ilgainiui ši laisvė jau konkrečiau aptariama ir kategoriskiai nusakoma: nebeleidžiama savo nuožiūra taisyti, dailinti, pildyti ir keisti autoriaus kūrinio. Pasak A. Churgino, kraštutinumai (pažodiškas originalo laikymasis ir per didelis laisvumas) lygai baisūs verčiamojos autoriaus priešai, tebegresiantys vertėjui ir šiandien. Tik dabartinis vertėjas yra labiau filosofiškai išprusęs, platenis akiračio, tad kur kas atidžiau, rūpestingiau dirba, ir užtat minėtas pavojujus ne toks didelis.

Eugenijui Matuzevičiui rūpi tiek praktiniai, organiziniai, tiek ir teoriniai šios srities reikalai. Iš vieno reikšmingesnių jo straipsnių¹⁵ matyti, kad autorius susipažinės ne tik su svarbiausiais Tarybų Sąjungoje išleistais vertimo teorijos veikalais, bet ir su vienu kitu užsienio spaudoje pasirodžiusiu darbu. Jo straipsniuose ženklu ilgai trukusios ir dabar retkarčiais kada ne kada pasireiškiančios lingvistinės ir literatūrinės vertimo teorijos šalininkų diskusijos atgarsiu. Spręsdamas vertimo vaidmens ir vietas klausimą literatūroje, jis vertimą laiko literatūros teorijos objektu. Išties nemaža vertimo problemų nūnai reikėtų spręsti kompleksiškai. Vienos ar kitos mokslo srities primatas vien tiek gali išryškėti, koks profilio mokslininkai daugiau ar mažiau pagvildena šias problemas. Gerokame savo straipsnių pluošte Matuzevičius yra palietęs grožinės literatūros vertimo esmę,

¹⁵ Matuzevičius E. Teorija ir praktika (kai kurie meninio vertimo klausimai).— Pergalė, 1962, Nr. 3, p. 125—140.

vertėjo uždavinius, reikalavimus, parengiamojo darbo reikšmę, žanrinę kūrinių specifiką ir nemaža praktinių organizacinių pasiūlymų. Iš jo straipsnių apytikriai galima susidaryti konspektyvų bendrujų prozos ir poezijos vertimo principų vaizdą.

Kieksyk mūsų spaudoje mėginta nusakyti grožinės literatūros vertimo tikslą: išverstas kūrinys turi tapti turtu tos literatūros, į kurią verčiamas, ir pakeisti originalą tiems, kuriems dėl kalbos barjerų jis nepasiekiamas. Iš tikrujų daugelio kritikų ir vertėjų cituotuose posakiuose ryškėja du atramos taškai, į kuriuos atsimuša kiekvienas vertėjas. Tai daugkart spręstos, bet vis neišspręstos problemos. Kartkartėmis ieškoma ribų tarp kūrybinės vertėjo laisvės ir ištikimybės originalui. Toji riba sykiais pasislenka vertėjo, sykiais originalo labui. Kurie ne kurie autorai leidžia vertėjui ne tik taisyti gyvujų rašytojų stilistinius nesklandumus, bet net tvirtina, kad „vertėjo pareiga atsargiai taisyti aiškias autoriaus klaidas išlieka, verčiant ir mirusiąjį autorij kūrinius“¹⁶.

Teorinę vertimo mintį brandino ne vienas mūsų vertėjas, sakysime, A. Žirgulys, E. Viskanta, D. Urbas ir kt.

Aleksandras Žirgulys apie vertimus daugiausia yra rašęs, remdamasis A. Čechovo, N. Gogolio ir M. Gorkio raštų vertimais¹⁷. Aptardamas vertimų kalbą, jis pabrėžia, jog vertėjas turi naudotis turtinės gimtosios kalbos leksika, pažinti jos vaizdines priemones, nuolat turtinti vertimo kalbą naujais žodžiais iš gyvosios kalbos, iš klasikų raštų, o prireikus kurtis ir naujadarų. Be to, praplečia kitus tradicinius reikalavimus, būdingus kiekvienam padoriam grožinės literatūros vertimui: „talentas, pakankama erudicija, geras literatūrinis skonis, subtilus, lakus žvilgsnis, lankstumas, išradingumas ir t. t.“ Keliuose straipsniuose Žirgulys yra kėlęs itin subtilią vertimo tikslumo problemą. Gretindamas du A. Čechovo dešimtto-

¹⁶ Malcas E. Apie raudoną ir auksą rožę.—Pergalė, 1963, Nr. 1, p. 139.

¹⁷ Žirgulys A. Prozos vertimų klausimu.—Literatūra ir menas, 1951; liepos 22; N. Gogolis lietuviškai.—Literatūra ir menas, 1952, kovo 16; Kai kurie M. Gorkio raštų vertimų klausimai.—Pergalė, 1955, Nr. 4; A. Čechovo raštų vertimai.—Pergalė, 1971, Nr. 9.

mių leidimus (1946—1949 ir 1960—1961), jis žiūri į šią savoką istoriškai: „pažymėtinas didesnis reikšmės ir vaizdo tikslumas“. Svarstydamas vertimo tikslumą, kalba apie „vertimo vieneto“ perteikimą: „Dažnai verčiami ne prasmiai ar stilistiniai vienetai, bet atskiri žodžiai, neišsiaiskinant jų ryšio sakinyje“. Autoriui netrūksta iš viso platesnio ir gilesnio mūsų vertimo teorijos ir praktikos supratimo. Štai jau galima pastebėti, kaip jis glaustai ir taikliai įvertino ilgokai mūsų spaudoje trukusią diskusiją apie vertimus: „Vertėjai ir kritikai pajudino visą šūsnį klausimų, būtent: vertimų reikšmė tautos kultūrai; jų reikšmė literatūrai ir kalbai; vertimų meno supratimas, išgalės ir ribos; mūsų vertimai pokario metais; vertimo metodas; pažodiniai ir kūrybiniai vertimai; poeziros vertimo ypatybės; poeziros kūrinio originalas ir vertimas iš pažodinio (podstročniko); vertimų leidybos planai; vertėjų kadru ugdymas; vertimų patirties apibendrinimas ir teorinės minties reikalai ir t. t.“ Abi šio autoriaus knygos¹⁸ vienaip ar kitaip liečia vertimus. Ypač antroji, kur įsidémėtinas paskutinysis straipsnis „Vertimai ir nekūrybiški vertiniai“. Tai konseptyvus pažodiškų vertimų apibūdinimas, verstinių skolinių klasifikacija, gausūs, įtikinami ir akivaizdūs pavyzdžiai.

Savo straipsniuose Žirgulys mini daugelį kitų vertimo principų: būtinumą visapusiškai pažinti verčiamo autoriaus gyvenimą, jo kūrybą, skoni, epochą, kalbos ir literatūros istoriją, meną; buitinių, istorinių, mokslinių realiųjų ir terminų semantiškai tikslų vertimą; žodžio atrankos būtinumą ir sakinio šlifavimą, dialogo ir monologo kalbos ypatybes, žodžio daugiareikšmiškumą; tarmybų, žargonizmų, idiomų, frazeologizmų perteikimo galimybes ir kt. Tai, žinoma, ne naujos mintys, ne kokie „atradimai“, bet bendros tarybinės vertimų teorijos teiginių populiarinimas ir pritaikymas mūsų dirvoje. Mums tai turi ne tik pažintinę, bet ir praktinę reikšmę.

Edvardas Viskanta su Dominyku Urbu ne kartą yra sielojėsi nepakankamu vertimų kalbos vaizdingumu, tur-

¹⁸ Žirgulys A. Literatūros keliuose. Memuarinės-biografinės apybraižos. V., 1976; Prie redaktoriaus stalo. Lingvistinės-literatūrinės apybraižos. V., 1979.

tingumu, gyvumu. Ne kartą jie pabrėžė nereikalingą barbarizmą ir siaurų tarmybių vartojimą, kitas verstinės knygų kalbos negeroves. Tačiau šių ilgamečių verstinės knygos darbininkų didžiausias nuopelnas — ne keli straipsniai¹⁹, o tie neapkalbėti, neišlukštenti ir kritiško žodžio tinkamai nepasverti lobiai — pačių autorų vertimai, kurių iš tikro turime gerą ir gražią šūsnį.

Teoriniai darbai jokiu būdu negali išsiversti be originalo ir vertimo tekstu lyginimo. Vertimo kalbos atkarpu gretinimas su originalu įtikinamai parodo vertėjo laimėjimus ir nesékmes, atskleidžia netikslumus, neretai sumenkinančius emocinį poveikį skaitytojui, silpninančius ir pažintinį verstinės knygos vaidmenį. Deja, lyginimo metodu ne visados pasinaudojama. Priešingai, jis kartais sąmoningai ar nesąmoningai ignoruojamas²⁰. Be gretinimo neįmanoma gilesnė ir dalykiškesnė recenzija, išsamesnis straipsnis, jokia vertimus analizuojanti mokslienė studija. Gretinimas padeda netgi geriau suprasti originalo autorų. Akivaizdus pavyzdys — A. Puškino vertimų lyginimas su originalais.

Pastaraisiais metais mūsų literatūrinėje spaudoje ne vieno akij patraukia Valdo Petrausko straipsniai, pasižymintys filologiniu išprusimu, konkrečia analize. Sugretinės tris Stendalio romano „Raudona ir juoda“ vertimus (1939, 1947, 1976), autorius parodo, kaip kartais pajusti originalo dvasią, rasti tikrajį interpretavimo raktą gali trukdyti ne tik tai klaidinga konstrukcija, idioma ar frazė, bet netgi mažybinio daiktavardžio forma ar netikęs sinonimas²¹. Iš tokio pobūdžio gretinimų matyti, koks vis dėlto netikras pinigas yra tarpinis vertimas, kurio, deja, dar niekaip negalima atsisakyti; kaip neretai peršame skaitytojui neteisingai išverstas realijas, nes, „deramai neįsigilinus į verčiamo autoriaus tautos kalbą bei kultūrą ir nesugretinus jų su savo tautos kalba ir kultūra“, ne-

¹⁹ Viskanta E. M. Gorkis lietuvių kalba.— Pergalė, 1958, Nr. 4, p. 133—145; A. Čechovas lietuviškai.— Pergalė, 1962, Nr. 4, p. 137—144.

²⁰ Plg. Venclova A. „Faustą“ skaitant gimtąja kalba.— Literatūra ir menas, 1960, rugsėjo 17.

²¹ Petrauskas Valdas. Tikrojo Stendalio beieškant.— Pergalė, 1977, Nr. 6, p. 121—127.

suvokiamė, kada naudotis substitucija, kada — transkripcija²². Drąsiai vartodamas tradicinius ir naujus vertimo teorijos terminus (*funkcinis principas, atskirybė ir bendrybė, kompensacijos metodas, funkcinio veiksmingumo elementas, funkcinis ekvivalentas* ir kt.), autorius daro įdomių išvadų. Tačiau ten, kur pasitenkinta vien teoriniams samprotavimams ir sąmoningai atsiribota nuo iliustracių pavyzdžių²³, kyla įspūdis, jog autorius kur ne kur savo mintis galėjo geriau apgalvoti, pagrįsti ir gal labiau precizuoti. Negalima pritarti teiginiui, jog „mokytis iš kolegų, skaitant jų vertimus arba aklai lyginant juos su originalais, taip pat beprasmis kaip mokytis dirigavimo meno, be muzikinio pasiruošimo pamėgdžojant kapelmeisterio judesius“. Turint ganetinę filologinį išsilavinimą, skaitymas gerų vertimų ir lyginimas su originalais — tai vienas iš geriausių būsimojo vertėjo žinių šaltinių. Tai konkreti ir labai naudinga praktinė mokykla, kurios nieku gyvu negalima ignoruoti. Tokioje mokykloje reikėtų pasédėti ne tik pradedančiajam, bet ir kelias knygas išvertusiam vertėjui, ypač tam, kurio kalbai būdingas sausokas, pernelyg nuglostytas ir todėl gal mažumėlę anemiškas dėstymo būdas.

Be to, anaiptol nedera taip kategoriškai kalbėti apie senesnius vertimus: „Vis dėlto pastaruoju metu orientuotis į Juozą Balčikonį ar mokyti iš jo vertimo meno vargu ar įmanoma, netgi, sakyčiau, nepatartina“. Velionis profesorius — pjesių, eilėraščių — Ezopo, V. Garšino, J. Taneromo, E. Suvestro, O. Vaildo, Gi de Mopasano, daugelio pasakų knygų — Anderseno, V. Haufo, Š. Pero, brolių Grimų — vertėjas, kitus mokes versti ir rašes apie verstines knygas²⁴. Ne kartą jis dėl savo pasakų vertimo buvo užpultas²⁵ ir pats atsikirto²⁶. Tačiau dabar te-

²² Žr.: Petruskas Valdas. Realijų realumas.— Literatūra ir menas, 1977, vasario 12.

²³ Žr.: Petruskas Valdas. Vertimo kelialis.— Naujos knygos, 1978, Nr. 9, p. 38—40.

²⁴ Žr.: Balčikonis J. Rinktiniai raštai, t. 1. V., 1978.

²⁵ Sruoga B. Apie kalbininkus ir rašytojus.— Lietuva, 1927, sausio 17.

²⁶ Balčikonis J. Atsakymas ponui Baliui Sruogai.— Lietuva, 1927, sausio 26. Taip pat kn.: Balčikonis J. Rinktiniai raštai, t. 1, p. 54—60.

gul už jį kalba vienas jo mokinį, kuris, rodos, nėra besalygiškas Balčikonio vertimų adoratorius: „I vertimus Balčikonis linko, tų pačių tikslų vedamas, kaip ir Jablonskis <...> ne stiliaus adekvatumo ieškojo, o stiliaus lietuviškumo <...> Savo kalbos turtais, ne stiliumi, seno kalbininko vertimai ir šiandien nepasenę“²⁷. Anokias karštas išvadas gal būtų galima daryti tik tada, kai iš tikrujų bus giliai ir nuodugniai ištirtas ir teoriškai apibendrintas Balčikonio vertimų darbas. O šiuosyk, džiaugdamiesi D. Urbo išmoningai išverstomis Anderseno „Pasa komis ir istorijomis“, neskubékime peikti ir pirmtakų. Šiaip jau Valdo Petrausko straipsniai būtų kur kas įtigesni, jei autorius labiau brangintų vieną iš gero stiliaus ypatumų — kalbos paprastumą, nesileistų į įmarrantumą, pernelyg mokslingą žodžių žaismą.

Mūsų spaudoje kartkartėmis pasirodo minčių, liudjančių, kaip išaugo vertimų kokybė, kaip be paliovos griežtėja reikalavimai: „per metaforas reikia įsismelkti iki jausmų tiesos ir susilieti su kūrinio nuotaika; reikia išsaugoti nacionalinio pasaulio ypatingumą ir pasijusti Jame visiškai laisvai; reikia maksimaliai išnaudoti gimtosios kalbos fondus, kad vertimas darytų originalo įspūdį“, — rašo V. Kubilius²⁸. Vadinas, jau ne detalė svarbu vertime, bet originalo nuotaika ir nacionalinis koloritas. Vertėjui neužtenka sugauti bet kokį paviršutinį prasmės atspalvį. Kalbos priemonės turi būti atrinktos sumaniai, išradinės ir naturaliai, laisvai, kaip esti gyvoje šneka-mojoje kalboje. Pasiekti stiliaus sodrumo, pajudinti mažai kieno pastebėtus konkrečius žodžio reikšmių atspalvius, taikliai vartoti emocinius ir vaizdinėlius sinonimus — toks vertėjo uždavinys.

Konkretėja ir kartu sunkėja šiuolaikinio poezijos vertėjo vaidmuo: „Vertėjo, ir ypač poezijos vertėjo, menas — painus ir sudėtingas. Jis reikalauja derinti tikslumą ir kūrybiškumą, discipliną ir išradinumą. Cia logikos, analizės ne mažiau negu intuicijos. Kaip išsaugoti

²⁷ Žirgulyss A. Literatūros keliuose, p. 100—102.

²⁸ Žr.: Kubilius V. Kazys Boruta — vertėjas.— Literatūra ir menas, 1974, rugpjūčio 6.

tą žodžių medžiagoj, vaizdų laistelėse glūdintį dvasios substratą, perkeliant jį į visai kitą kalbos dėsnį dirvą? Tai ištisa lingvistinė problema. Tačiau čia neužtenka mechanisko tikslumo; reikia atkurti — panašiu kūrybos aktu, kurį išgyveno bet kokio meno interpretatorius, galis pažadinti kūrinio gyvybę tik maksimaliai visų savo vidinių galių apraiška, subtiliai jausdamas kiekvieną formos faktūros niuansą²⁹.

Gana paradoksaliai, bet teisingai šių dienų bendruosis vertimo principus atspindi pasakymas: „tik atkūrimo metodu galima siekti tobulybės. Toldami mes artėjam“³⁰. Toldami nuo originalo kalbos konstrukcijų, idiomų, nuo sistemos ir struktūrinės visumos, artėjam prie kūrinio nuotaikos, emocinio poveikio, pažintinės informacijos šaltinių; toldami nuo originalo kalbos, iš tikrujų artėjam prie vertimo kalbos ištakų, prie morfologninių, sintaksinių, stilistinių ir kitų jos išgalių, kad perteiktume originalo esmę, žodžių, saknio, viso kūrinio prasmę, vaizdus.

Temos naujumu įdomus I. Balčiūnienės straipsnelis³¹. Jo pradžioje pakalbama apie skirtinges gramatinės kalbos struktūras, pateikiamas impresijos apibrėžimas, panagrinėjami pavyzdžiai, iš kurių vertėjas, norėdamas atskribatyti netikusios vertimų tradicijos — „kalbos anemijos“, iš emocionaliai progresuojančių žodžių eilės gali pasisemти sinonimų. Pabaigojė autorė pateikia taisykles, pagal kurias siūlo pasitikrinti, ar ta gramatinė, stilistinė priemonė vartotina, ar ne, jei tokios nėra originalo kalboje.

Gana graži pradžia padaryta „Naujų knygų“ redakcijos — kone kiekviename leidinio numeryje rašoma apie meninį vertimą. Toks leidinys galėtų ne tik populiarinti vertėjų patirtį, išpūdžius, bet ir dažniau spausdinti teorių, dalykinį straipsnių.

²⁹ Kostkevičiūtė I. Putinas ir Adomas Mickevičius.— Literatūra ir menas, 1974, liepos 6.

³⁰ Churginas A. Nesijaučiu jos gelmių svetys.— Naujos knygos, 1975, Nr. 6, p. 23.

³¹ Balčiūnienė I. Impresijos ir ekspresijos santykis vertime.— Naujos knygos, 1975, Nr. 10, p. 18—20.

Vienas iš reikšmingiausių lietuvių vertimo istorijos kolektyvinių darbų — 1970 rugėjo 21—22 d. suorganizuotas teorinis seminaras aktualiai vertimų kalbos klaušimais³². Tikrai rimtas specialistų būrys dalykiškai aptaré nemažai vertimo kalbos ir teorijos klausimų. Ižangiame žodyje A. Pupkis teisingai apibūdino vertimų ir bendrinės kalbos santykį: „Su vertimais į kalbą ateina daugybė naujų išraiškos priemonių, kurios iš tikruju turina bendrinę kalbą, plečia jos stilistinę bazę. Bet su vertimais į kalbą braunasi ir svetimi elementai, griaunantys bendrinės kalbos sistemą. Jie ypač braunasi per publicinį ir informacinių dalykinį stilium“ (p. 5—6).

Kaip tik apie šiuos pavoju kalbėta seminaro pranešimuose. Šią temą kliudė D. Urbas (Verstinės kalbos bėdos — p. 30—32), J. Klimavičius (Vertimas ir išvirkščioji pusė — p. 70—75) ir kt. Pareikšta susirūpinimo pedagogine literatūra, kur neretai pasitaiko kalbos ir stiliaus nesklandumų (V. Ambrazas, A. Balašaitis, B. Savukynas, J. Barcys — p. 98—105). Pranešėjai ir diskusijų dalyviai buvo labai reiklūs vertimo kalbai. Vertime negali pasitaikyti jokių nemotyvuotų nusižengimų bendrinės kalbos normoms — toks vienas svarbiausiai ir pagrindinių vertimo principų. Nepakanka šiaip ne taip perduoti turinį, žodžių ir sakinių prasmę. Čia svarbu ir prasmės atspalviai, žodžio taiklumas ir tikslumas. Semantiniu aspektu, remdamasis rusų—lietuvių ir lietuvių—rusų vertimų pavyzdžiais, apie žodžio tikslumą kalbėjo A. Gudavičius (Kalbų leksinių semantinių sistemų savitumas ir adekvataus vertimo problema — p. 20—30).

Frazeologinių junginių vertimo tikslumą nagrinėjo E. Galnaitytė (V. Lenino raštų frazeologinių junginių vertimas — p. 33—47). Geros medžiagos pasirinkusi I. Balčiūnienė (Dž. Selindžerio „Rugiuose prie bedugnės“, P. Gasiulio vert.) paanalizavo žargono vertimo ypatybes (Naujosios amerikiečių literatūros žargono vertimo sunukmai — p. 47—56). Šis jos darbas būtų buvęs dar reikš-

³² Seminaro medžiaga paskelbta: Mūsų kalba, 1971, Nr. 7. Cituojant šio leidinio puslapis nurodomas tekste.

mingesnis, jei būtų parodyti minėto leksinio sluoksnio vertimo nenuoseklumai, aiškios sistemos stoka, nenusistovėjės požiūris į tokios leksikos atvejus. Būtų labai pravartu paryškinti bendruosius žargono vertimo principus, apie kuriuos jau šiek tiek yra rašęs J. Pikčilingis³³.

Tikslumo reikalaujama ir parenkant ekvivalentus (V. Stašaitienė. Vertimo klausimu — p. 14—19), ir vertinant eiliuotą tekštą (B. Savukynas. Apie poezijos vertimų kalbą — p. 56—70). Įdomiai vertimo tikslumą apibūdina J. Kilius: „tikslumas — ne vergiškas, paraidinis, o tikslumas geraja šio žodžio prasme, būtent — minčių vaizdų, užuominų, asociacijų perteikimas vokiečių kalba taip, kaip toje situacijoje pasakyta vokietis“ (Vertimai į vokiečių kalbą — p. 75—84). Šitai pasakytina ne vien apie vokiečių, bet ir apie kitas kalbas.

Méginta patyrinéti originalo ir vertimo kalbos stiliaus santykį. Paliesta gretinamoji stilistinė analizė. Ragainama kuo tiksliau atkurti originalo kalbos tekštą ir kartu išlaikyti originalo dvasią, jo specifiką, kad, anot V. Ambrazo, Balzakas ir Kamiu neprabiltų „tomis pačiomis lūpomis“ (p. 98—100).

Nemažai yra vargstama su normintiniais dalykais, kuriie vertėjams neretai užkliūva, užtat patys greitomis priversti juos spręsti. V. Būda siūlo tam tikras skolinių lietuvinimo taisykles (Vienna skolinių žodžio galo lietuvinimo problema — p. 85—92). Bendruosius kinų kalbos tikrinių vardžodžių transkribavimo principus nurodo A. Prazauskas (Kinų kalbos vardų transkripcija — p. 92—97). Seminare aptartos ir minėtame leidinyje išspausdinotos temos — nebлогa lietuviškųjų vertimų mokslinio tyrinėjimo pradžia.

Kaip matyti, mūsų spaudoje užsiminta ir ne syki pagrinėta daugelis vertimo temų. Čia vertėjo individualybė, jo vieta, reikšmė visuomeniniame gyvenime ir pasirengimas šiam darbui, jo santykis su autorium, originalu, pagalbiniais šaltinių literatūra, su pažodiniu ir su tarpiniu vertimu; vertimo meno samprata; vertimo rūšys ir jų reikšmė tautos kultūrai, kalbai ir literatūrai; verti-

³³ Pikčilingis J. Lietuvių kalbos stilistika. V., 1975, t. II, p. 140—148.

mo išgalės ir ribos; vertimo metodai, originalo ir vertimo žanrinė specifika; vertimų atrankos, leidybos ir redagavimo reikalai; vertėjų kadru ugdymas, jų darbo ir veiklos organizavimas; kai kurie vertimo metodikos, istorijos ir bibliografijos bei kiti klausimai. Gal vienas kitas straipsnis pakliuvęs kiek atsitiktinai, pasitaikius progai, bet kiekvienas reikalingas todėl, kad jau sudaro tvirtą pagrindą susumuoti, apibendrinti, varyti šią vagą dar plačiau ir giliau. Ir iš tiesų šiandien straipsniais jau nesitenkiname.

*

Specialūs veikalai ir monografijos vertimo klausimus nagrinėja kur kas kryptingiau ir nuodugniau. Jau iš keilių svarbiausių vertimo mokslo dalių turime ne vieną tokį darbą. Bendrosios vertimo teorijos klausimais išleistas „Vertimo mokslas”, kur pirmą kartą lietuvių kalba pateikiama konspektyvi vertimo teorijos apžvalga, šiek tiek atskleidžiama vertimo proceso esmė, analizuojamos svarbiausios vertimo mokslo dalys, kai kurios sąvokos, pateikiama nemaža terminu³⁴.

Lietuvoje poezijos vertimai eilėdaros požiūriu vargu ar kieno nors tyrinéti. Gal vienas kitas pavyzdys, pastaba ar kritiška nuomonė užsilikusi anotacijoje ir recenzijoje. Todėl D. Vabalienės darbas iš specialiosios vertimo teorijos „Eilédara ir poetinis vertimas” — tikrai įdomus ir naudingas. Autorė pirmąkart émési lyginti lietuvių ir anglų eilédarą Šekspyro sonetą ir jų vertimų pagrindu³⁵.

Lingvistiniu ir teoriniu požiūriu vertimą liečia ir kitas mokslinis darbas, kur apžvelgiami anglų ir lietuvių kalbų ekonomijos būdai, turī tiesioginį ryšį su teksto pertekimu kita kalba; nustatomos substitucijos priemonės, nagrinėjamos kai kurių anglų kalbos konstrukcijų vertimo į lietuvių kalbą ypatybės. Čia nurodomi svarbiausi vertimo mokslio veikalai, aiškinama mokslinė vertimo

³⁴ Ambrasas-Sasnava K. Vertimo mokslas. V., 1978.

³⁵ Vabalienė D. Eilédara ir poetinis vertimas (Šekspyro sonetai lietuvių kalba). Kand. disert. (rankr.). V., 1975.— V. Kapsuko un-to moksl. b-ka.

aspekto esmė, apibrėžiamos kurios ne kurios vertimo teorijos problemos, sąvokos, specialūs vertimo mokslo terminai ir darbo metodai³⁶. Tai dalinės vertimo teorijos veikalas.

Iš vertimo istorijos jau turime net tris stambius darbus. Pirmasis — ankstyvųjų mūsų vertimų apžvalga, kur išnagrinėti ir aptarti tie principai ir tradicijos, kuriomis remėsi XIX a. pabaigos — XX a. pradžios vertėjai³⁷. Čia nurodomos vertimų atrankos priežastys, pagrindinės vertimo kryptys, kritiškai įvertintos vertėjų pastangos, ieškant tikslėnių išraiškos būdų gimtaja kalba perteikti originalo turinį. Iš šio darbo matome, kaip per dvidešimt penkerius metus kūrėsi ir augo mūsų originalioji ir verstinė literatūra, kaip progresavo mūsų vertimo menas. Tačiau iš kelis šimtmečius turinčios mūsų vertimo istorijos išnagrinėtas tik menkas tarpsnis, 1880—1905 m. Be to, šis darbas — rankraštinis, iš kurio išspausdinti tik du straipsniai.

R. Sideravičiaus disertacija „Puškino kūryba Lietuvoje“ — visiškai kitokio pobūdžio. Rusų literatūros istoriko akimis pasižvalgyta po lietuvišką dirvą ir pažiūrēta, kaip rusų poetas, metams bégant, vis plačiau buvo pristatomas lietuvių skaitytojui. Tai savotiška Puškino vertimų istorija, pirmąkart taip įvertinta ir apibendrinta vienoje knygoje. Autorius, pasirinkęs Puškino kūrybos paplitimą Lietuvoje, nagrinėjo lietuviškuosius jos motyvus, apžvelgė ir aptarė sekimus ir vertimus, ankstesnių tyriantėjų darbus, surado naujų vardų, tiesiogiai ar netiesiogiai susijusių su Puškino asmeniu bei kūriniais. Kandidato disertacija apémė tiktai Puškino kūrybos lietuviškuosius vertimus iki 1940 m.³⁸ Tuo tarpu knygoje³⁹ esama geroko papildymo — apžvalga iki 1975 m. Čia pateikiamas gana išsamus Puškino kūrybos paplitimo Lietu-

³⁶ Ambrasas K. Kai kurie lietuvių kalbos substitucijos klausimai (gretinama su anglų kalba vertimo aspektu). Kand. disert. (rankr.). V., 1972.—V. Kapsuko un-to moksl. b-ka; Ambrasas K. J. Leksiniai lietuvių kalbos substitutai. V., 1976.

³⁷ Kuosaitė E. Užsienio literatūros kūrinių vertimai į lietuvių kalbą (1880—1905).

³⁸ Сидеравичюс Р. Творчество Пушкина в Литве. Канд. дис. Вильнюс, 1976.

³⁹ Sideravičius R. Aleksandras Puškinas ir Lietuva. V., 1976.

voje vaizdas, atskleisti šio poeto kūrinių meninio vertimo raidos bruožai. Pasirinktasis empirinis eseistinis vertimų analizės metodas nuosekliai išlaikytas visoje knygoje. Neturint nei ankstesnių šitokio tipo analitinių darbų, nei panašaus pobūdžio monografijų rašymo tradicijos ir metodikos, nei suvestinių bibliografinių rodyklių, autoriaus triūsas išties buvo ilgas ir sunkus.

B. Masionienė, 1971 m. apgynusi filologijos kandidato disertaciją apie L. Tolstojaus ryšius su Lietuva, vėliau temą praplėtė ir, įjungusi mažai nagrinėtą tarybinio laikotarpio medžiagą, parengė monografiją, kur pateikiama L. Tolstojaus asmenybės ir kūrybos ryšių su lietuvių kultūra istorija⁴⁰. Chronologiniu atžvilgiu visą medžiagą suskirsti iš du periodus (1887—1940, 1940—1977), autorė nuovokiai apžvelgia tarpusavio ryšių istorines priežastis, jų charakterį, L. Tolstojaus kūrinių vertimą ir paplitimą Lietuvoje. Dažnai apibūdindama sekimą ir perdirbinėjimą pobūdį, monografijos autorė dalykiškai įvertina ne tik to laiko vertimus, bet ir recenzijas, kuriuos ne kuriuos straipsnius. B. Masionienė teorines savo pozicijas gal daugiau parodo, kalbėdama apie didžiųjų L. Tolstojaus romanų „Karo ir taikos“, „Priskėlimo“, „Anos Kareninos“ vertimus. Kitur dėl plataus užsibrėžto literatūrinių ir kultūrinių ryšių konteksto, kurio analizę ir pareikalavo daugiausia autorės jėgų, teorinio įvertinimo retai pasitaiko. Vis dėlto rasta progos išpeikti V. Jocaičio polinkį į pažodiškumą arba per didelį laisvumą, tuo tarpu E. Viskantos, D. Urbo ir P. Povilaičio vertimai palankiai apibūdinti. Paliesti keli teorinio pobūdžio klausimai: vertėjo darbo esmė, vertėjo laisvės klausimas, originalo santykis su vertimu ir kt.

Gausėjantys, gilėjantys ir įvairėjantys vertimo reikalus gvildenantys straipsniai, tuo labiau specialios studijos bei monografijos liudija, kad mes turime neblogą būrių vertimo tyrinėtojų ir mylétojų, kurie, reikia tikėtis, atskleis dar ne vieną vertimų puslapį, išgliaudens ir atspės ne vieną su jais susijusią mislę, neretai pasitai-kančią talentingo ir darbštaus vertėjo išverstoje knygoje.